

Jurij Biriulow

Lwowska Narodowa Akademia Sztuki

Jan Lewiński oraz architekci Lwowa końca XIX i początku XX wieku

Według projektów i pod egidą Jana (Iwana) Lewińskiego wzniesiono budynki w wielu miastach obecnego zachodniego regionu Ukrainy i wschodniej Polski. W szczególności we Lwowie dzieła jego firmy znajdują się wśród budowli, które określają wygląd miasta do dziś. Na przełomie XIX i XX wieku firma Lewińskiego zajmowała się zabudową Lwowa na dużą skalę, zapewniając pracę setkom robotników, wśród których jej właściciel był postacią niemal legendarną.

Twórczość i przedsiębiorczość Lewińskiego były ściśle związane z pracą innych lwowskich architektów, z którymi był w stałym kontakcie. W swoim biurze architektonicznym i budowlanym Lewiński skupił najlepsze siły artystyczne Lwowa. Z powodzeniem zorganizował i sfinansował tę działalność, powierzając projektowanie fasad budynków swoim pracownikom, gdyż sam zajmował się wyborem parceli, tworzeniem planów sytuacyjnych i rysunków planów pięter. W latach 1885–1899 z jego biurem architektonicznym współpracowali przede wszystkim: Julian Zachariewicz, Michał Kowalczyk, Jan Tomasz Kudelski, Jakub Lubinger, Kazimierz Mokłowski, Adolf Wiktor Weiss, Emanuel Jarymowicz, a w latach 1900–1914 Alfred Zachariewicz, Tadeusz Obmiński, Eugeniusz Czerwiński, Filemon Lewicki, Lew Lewiński, Aleksander Łuszpiński, Witold Minkiewicz, Józef Piątkowski. Wśród jego uczniów byli Tadeusz Wróbel i Ferdinand Kessler.

Szczególnie długotrwałe przyjazne stosunki w połowie lat 80. XIX wieku miał Lewiński z Julianem Zachariewiczem. Ich współpraca zaowocowała powstaniem w tym czasie we Lwowie wielu wspaniałych willi.

Przy ich budowie zgodnie z zasadami „kontrastowych zestawień” stylu „pittoresk” stosowano różnorodnie nakładaną cegłę licową i glazurowaną, specjalnie zaprojektowane płytki majoliki z kompozycjami kwiatowymi i geometrycznymi, kolorową dachówkę, rzeźbę w kamieniu, gipsie i stiuku, metal artystyczny, czy rzeźbione drewno.

W latach 1889–1890 przy ul. Mickiewicza (dziś Czynu Listopadowego) 11 według projektu J. Zachariewicza Lewiński zbudował willę z pracownią malarza Jana Styki¹ (il. 1). Zachariewicz szczególnie podkreślił artystyczny kontekst budynku, akcentując na elewacji okno pracowni malarskiej. Malowniczy i romantyczny ogólny wygląd willi Styki podkreślał wybór materiałów budowlanych: kamień naturalny do licowania cokołu, nieotynkowana czerwona cegła do głównej powierzchni ścian, czerwono-żółta dachówka, różnobarwne wstawki z majoliki. Centralna i największa sala domu – atelier artystyczne – miała dobrze zaprojektowane oświetlenie oraz wystrój w stylu pracowni głośniego wówczas malarza austriackiego Hansa Makarta.

Jednocześnie z willą Styki, w latach 1889–1890, według projektu asystenta J. Zachariewicza na Politechnice Lwowskiej, Tadeusza Münnicha, firma J. Lewińskiego wzniosła przy ul. Sykstuskiej (dziś Doroszenki) 73 pałac Ludwika Masłowskiego. Na tę realizację oddziaływały poglądy Zachariewicza na architekturę romańską i gotycką, widoczne jest w niej operowanie wolnymi ekspresyjnymi bryłami, zastosowanie nieotynkowanych cegieł i atrakcyjnych dekoracyjnych detali w duchu „malowniczego historyzmu”.

Począwszy od 1888 roku Lewiński wraz ze swoim towarzyszem i współwłaścicielem gruntów Zachariewiczem zbudował dzielnicę willową Kastelówkę na Nowym Świecie i Bajkach.

Kastelówka stała się pierwszym dużym obszarem kompleksowego budownictwa indywidualnego we Lwowie, prestiżowym i komfortowym, a zatem drogim. W latach 1888–1898 powstały tutaj dziesiątki neoromantycznych willi, dobrze wpisanych w krajobraz, otoczonych ogrodami.

¹ Archiwum Państwowe Obwodu Lwowskiego (APOL), fond 2, opis 2, sprawa 1228; „Gazeta Narodowa” 1889, nr 234, 10.10., s. 2.

Il. 1.
Willa Jana Styki, 1889–1890

Najpierw Lewiński i Zachariewicz budowali wille na parcelach po lewej stronie ówczesnej ulicy Krzyżowej (obecnie generała Czupryniki). W latach 1889–1890 według planów Zachariewicza i biura Lewińskiego pojawił się kompleks trzech domów przy ulicy Marii Magdaleny (Kolberga) 4, 6, 8 – dla Jana Januszewskiego i Joanny Świtalskiej². Każdy z domów otrzymał swój indywidualny wystrój, a fasada rezydencji przy ulicy Marii Magdaleny 6 została wzbogacona o różną rustykę i alegoryczne posągi.

Willa rodziny Madejskich „Maria”, zbudowana przez Lewińskiego przy ul. Lenartowicza (Nieczuja-Lewickiego) 20 w latach 1889–1890 według projektu Zachariewicza na zamówienie Józefy Madejskiej z Januszewskich, to także jedna z pierwszych budowli na Kastelówce (pierwotnie znana jako willa nr 4). Jej układ wewnętrzny wskazuje, że była przeznaczona dla dwóch rodzin. Nowością we Lwowie był typ architektoniczny willi, będący interpretacją form ludowego budownictwa galicyjskiego, zgodnie z ukształtowanym w Europie Zachodniej w drugiej połowie XIX wieku wernakularyzmem – stylem architektonicznym opartym na wzorach angielskiego „cottage”, niemieckiego dworu „Landhaus” i popularnym w całej Europie modelu szwajcarskich domów alpejskich (chalet). Na szczególną uwagę zasługują zachowane do dziś drewniane detale – piętrowa weranda (pierwotnie otwarta, dziś przeszklona), balkony, konstrukcje dachowe.

² APOL, f. 2, o. 3, spr. 659, 660, 661.

Kolejny budynek z lat 1890–1891 został również zaprojektowany przez Zachariewicza – willa Pawła i Joanny Świtalskich przy ulicy Nabelaka (dziś Kotlarewskiego) 4, czy też przy ulicy Lenartowicza (dziś Nieczuja-Lewickiego) 18³. Symetryczny układ, wysokie dachy ceramiczne z iglicami, malowniczy wystrój fasad, z wykorzystaniem kolorowych płytek okładzinowych i rzeźbionych konstrukcji drewnianych, rzeźb dekoracyjnych (w szczególności posągu Matki Boskiej na elewacji głównej) uczyniły willę Świtalskich ważnym dziełem ówczesnej architektury (niestety, do naszych czasów nie zachowały się liczne oryginalne elementy dekoracji).

Wśród pierwszych rezydencji Kastelówki był również budynek przy ówczesnej ulicy Krzyżowej (dziś generała Czupryniki) 11, wzniesiony przez Lewińskiego i Zachariewicza w latach 1889–1890 dla Kazimierzy Skwarczyńskiej⁴. Willa Skwarczyńskiej, która przetrwała do naszych czasów w znacznie zmienionej formie, pierwotnie wyróżniała się w ogólnej panoramie Kastelówki wysoką wieżą z dachówką i wiatrowskazem. Liczne drewniane detale, inspirowane budownictwem ludowym, wykorzystano w konstrukcji ganku, galeriach werandy i konstrukcjach dachowych, ściany były pokryte fryzami z płytek majolikowych (niektóre z nich zachowały się do dziś).

³ APOL, f. 2, o. 1, spr. 5230.

⁴ APOL, f. 2, o. 2, spr. 2528; *Lwów: ilustrowany przewodnik*, koncepcja, redakcja i układ graficzny J. Biriulowa, Lwów-Wrocław 2001, s. 126.

Il. 2.
Willa Juliana Zachariewicza
„Julietka”, 1891–1893

Latem 1890 roku Zachariewicz i Lewiński zaprosili do nowej lwowskiej dzielnicy gubernatora Galicji Kazimierza Badeniego, który z zainteresowaniem spacerował po niedawno wytyczonych ulicach i placach, oglądając domy otoczone ogrodami⁵. Jak pisał wówczas jeden z dziennikarzy, przed wiosną 1891 roku powstało już jakby małe miasteczko – kilkanaście willi, „dziwnych, pięknych i dekoracyjnych... każda elegancka i oryginalna”⁶. Wille miały swoje nazwy, podyktowane preferencjami właścicieli; najbardziej uderzającymi detalami ich wystroju zewnętrznego były liczne płytki majolikowe⁷. Po 1891 roku szybko wyrosło jeszcze dziesięć kolejnych domów.

Na początku lat 90. XIX wieku powstał jeden z najbardziej oryginalnych zakątków Kastelówki – mały, malowniczy *cour d'honneur*, który tworzą budynki przy ulicy Nabelaka (dziś Kotlarewskiego) 27–37. Dwa domy pod obecnymi numerami 29 i 31 (które pierwotnie pod numerami 20 i 21 otwierały drugą dziesiątkę willi Kastelówki) zostały zbudowane przez firmę Lewińskiego w latach 1891–1892 według projektu J. Zachariewicza (dokumenty mają jego podpisy)⁸. Wystrój fasad obfitował w różnorodne malownicze kształty i detale dekoracyjne, w tym ulubione przez Zachariewicza wysokie ceramiczne dachówki, płytki majolikowe, rzeźbione drewniane

wsporniki i witraże. Oba budynki zyskały współczesny wygląd w pierwszych dwóch dekadach XX wieku – właściciel domu nr 31 radykalnie go przerobił. Willa „Jaga” pod numerem 29 z 1898 roku należała do malarza Zygmunta Rozwadowskiego. Po 1913 roku mieszkał tu architekt Jan Sas Zubrzycki, który znacznie ją przebudował. Z wieżą i dwoma drewnianymi werandami tylko częściowo zachowała oryginalną architekturę stylizowaną na domy tyrolskie i skandynawskie, niemieckie „landhaus” i ludową architekturę regionu karpackiego.

Willa „Spokojna” Franciszka Steifera przy ul. Nabelaka (Kotlarewskiego) 33 (dawniej Kastelówka nr 22) była zaprojektowana w roku 1891 – plany wykonał architekt z biura Lewińskiego Jan Tomasz Kudelski – i ukończona w 1892⁹. Jednocześnie według planów Kudelskiego pod kierunkiem Zachariewicza na zamówienie inżyniera kolejowego Augusta Matkowskiego została zbudowana willa „Kastelówka nr 25” – przy ul. Nabelaka 39¹⁰. W formach i ozdobnym rysunku elementów metalowych i drewnianych ludowo-romantyczna stylizacja została tu połączona z elementami wczesnej secesji.

Sam Zachariewicz stworzył własne rodzinne gniazdo w zielonej oazie Kastelówki. Jego własna willa „Julietka” (il. 2) została zbudowana w latach 1891–1893 na samym końcu niezamieszkałej wówczas ulicy Na Kastelówkę (później „Strzała”), w najbardziej malowniczym zakątku Kastelówki (obecnie ul.

⁵ „Gazeta Lwowska” 1890, nr 161, 16.07., s. 2.

⁶ Br. L., *Na Nowym Świecie*, „Dziennik Polski” 1891, nr 101, 12.04., s. 2.

⁷ R. Lewandowski, *Po wystawie budowlanej (I)*, „Dziennik Polski” 1892, nr 267, 26.09., s. 1.

⁸ APOL, f. 2, o. 1, spr. 5255.

⁹ APOL, f. 2, o. 1, spr. 5259.

¹⁰ APOL, f. 2, o. 1, spr. 5264.

Metrologiczna 14a)¹¹. W harmonii ze środowiskiem naturalnym dom został zbudowany z nieotylnowanej, glazurowanej czerwonej i żółtej cegły. Każda z czterech elewacji willi była kształtowana inaczej, ale jako całość stanowiła manifestację nowego wolnego projektowania artystycznego. Malowniczy wygląd ścian uzupełniono ceramicznymi i metalowymi detalami, wielokolorowym pokryciem dachowym, schody ozdobiono witrażowymi oknami, a pokoje zaprojektowano z dbałością zarówno o wygodę, jak i swobodę mieszkańców.

Pomieszczenia wewnętrzne zostały rozmieszczone wokół centralnych spiralnych schodów. Klatka schodowa dzieliła przestrzeń wewnętrzną na części gospodarcze i reprezentacyjne, pierwsze piętro zarezerwowano na prywatne mieszkania. Latem 1893 roku członkowie lwowskiego Towarzystwa Technicznego z zainteresowaniem obejrzeni nowo wybudowaną willę¹².

Dla architektury Galicji początku lat 90. XIX wieku „Julietka” była dziełem prekursorskim, w którym neoromantyzm i styl „pittoresk” zostały połączone z pierwszymi trendami secesji.

W zabudowie Kastelówki według koncepcji Lewińskiego i J. Zachariewicza z końca lat 80. XIX wieku brali udział również architekci Michał Kowalczuk i Wincenty Rawski junior. Kolega i przyjaciel Lewińskiego Kowalczuk dwie swoje pierwsze wille własne wznosił przy ul. Krzyżowej (generała Czupryni) 33 (1897–1898) i 19 (1902), w typowej dla ówczesnego budownictwa na Kastelówce stylistyce, z wykorzystaniem małych wdzięcznych wież, kolorowych ceramicznych dachów, cegieł glazurowanych, rzeźbionych drewnianych ganków i poddaszy, metalowych balustrad balkonowych, płytek majolikowych. Przy ul. Krzyżowej (generała Czupryni) 96 (z elewacją przy ul. Boremelskiej, dziś Konotopskiej) w roku 1908 Kowalczuk zbudował swoją trzecią willę „Podolanka”, ze stylizowanymi w duchu secesji wątkami dekoracyjnymi sztuki ludowej.

Pod koniec lat 90. XIX wieku została zbudowana (około 1899–1900) znakomita willa Karola Dziadonia-Dzielińskiego przy obecnej ulicy generała Czupryni 21 – autorami projektu byli prawdopodobnie architekci z firmy Lewińskiego lub M. Kowalczuk.

Wincenty Rawski junior w roku 1896 zbudował swój własny pałacyk przy ul. Krzyżowej (generała Czupryni) 61 – budynek charakterystyczny dla ostatnich lat historyzmu,

Il. 3. Willa Wincentego Rawskiego (fragment), 1896

plastyczny w kompozycji, z asymetrycznym wykuszem, uzupełnionym ostrą iglicą, malowniczymi kontrastami rustyki i oblicowaniami kamieniem i czerwoną cegłą (il. 3).

Pod numerem 72 przy ul. Krzyżowej w roku 1900 powstał budynek jeszcze jednego dawnego znajomego Lewińskiego – architekta, profesora i rektora Politechniki Gustawa Bisanza.

W latach 1888–1893 kierownikiem biura architektonicznego firmy Lewińskiego był absolwent Politechniki, uczeń J. Zachariewicza wspomniany już Jan Tomasz Kudelski. Z jego udziałem Lewiński zbudował we Lwowie budynki mieszkalne – neorenesansowe kamienice czynszowe przy ulicach Kopernika 16 (1888, właściciel budowniczy organów Jan Śliwiński, rzeźby autorstwa Piotra Harasimowicza), Słowackiego 8-10 (właściciel Leopold Baczewski, 1892–1894), Trzeciego Maja (Strzelców Siczowych) 19 (właściciel ks. Kalikst Poniński, 1892–1894), Łyczakowskiej 3 (budynek rodziny wydawców Pillerów i Józefa Neumanna, 1893), wille przy ul. Słodowej 6 (1888, od roku 1894 przebudowana¹³), Sakramentek (Tugan-Baranowskiego) 34 (1887, neorenesansowa rezydencja Majewskich), Kurkowej (Łysenki) 34 (1889, z wysokim piramidальnym dachem, rustyką i boniowaniem,

¹¹ APOL, f. 2, o. 2, spr. 706.

¹² „Czasopismo Techniczne” 1893, nr 11, 10.06., s. 81.

¹³ APOL, f. 2, o. 2, spr. 4331.

Il. 4.
Willa Franciszka Potulickiego, 1892

interesującymi metalowymi i drewnianymi detalami, później zagubionymi¹⁴).

W budowie rezydencji i willi Lewiński z Kudelskim przeszli od neorenesansu do neobaroku. W 1892 roku przy ul. Matejki 4 zakończyli budowę dużej willi Franciszka Potulickiego (il. 4) (późniejszy właściciel Leon Piniński), o wyraźnej bryle, z mistrzowskim zestawieniem różnych materiałów polichromowanych, włączeniem witraży i rzeźb P. Harasimowicza (obecnie Zachodnie Centrum Naukowe).

W latach 1892–1893 skromna przedtem fasada pałacu Siemieńskich-Lewickich przy ul. Piekarskiej 19 zyskała rewelacyjny wygląd w duchu francuskiego stylu „Drugiego Cesarstwa”: boczne ryzality zostały wykończone wysokimi dachami mansardowymi z lukarnami, okna zaś ozdobione bogatą dekoracją stiukową.

Style neoromański i neogotycki powróciły w zaprojektowanej przez Lewińskiego i Kudelskiego kaplicy Cetnerów-Krzeczunowiczów na cmentarzu Łyczakowskim (1891). Jednym z ostatnich wspólnych dzieł Lewińskiego i Kudelskiego stała się w roku 1893 przebudowa sierocińca św. Józefa przy ulicy Piekarskiej 61 w stylistyce neorenesansu.

Po wyjeździe Kudelskiego do Stanisławowa w 1893 roku głównym architektem firmy Lewińskiego został inny absolwent Politechniki i uczeń J. Zachariewicza Jakub Lubinger. Spośród jego dzieł najbardziej znana jest willa przy ul. Mochnackiego (Dragomanowa) 25, zbudowana przez firmę J. Lewińskiego w latach 1894–1895 dla hrabiego Leona Giżyckiego i jego

żony Jadwigi (obecnie mieści się tutaj administracja sądowa). Dom ten został zbudowany w stylu francuskiego neorenesansu i neobaroku, z arkadową loggią parteru, wyżej wykończony glazurowaną cegłą i wysoką attyką manierystyczną. Za asymetryczną fasadą znajdowały się dobrze zaaranżowane, funkcjonalnie rozwiązane wnętrza mieszkalne.

Lubinger mógł także być autorem projektu nowego skrzydła szpitala św. Józefa dla nieuleczalnie chorych przy ulicy Kurkowej (obecnie Łysenki) 49, ukończonego przez firmę Lewińskiego w 1900 roku. Trzypiętrowy budynek łączył neorenesansową stylistykę z elementami tzw. stylu „pittoresk” i stylizacji ludowej architektury drewnianej. Dwa górne piętra zostały wykonane z dwukolorowej cegły, zyskały ceramiczne dachy, drewniane przyczółki i konsole.

Prawdziwą eksplozją wspólnej twórczości Lewińskiego i Zachariewicza, korzystającej z motywów ludowych, stały się pawilony i oddzielne eksponaty Powszechnej Wystawy Krajowej we Lwowie w 1894 roku. To tam zaprezentowano polski pawilon etnograficzny zaprojektowany przez Zachariewicza w formie dworku szlacheckiego XVII-XVIII wieku¹⁵. Pawilon ukraińskiej sztuki religijnej i brama wejściowa ze strony Parku Stryjskiego zostały zbudowane pod kierunkiem Juliana Zachariewicza według projektów jego syna Alfreda (1893). Zachariewicz był także autorem pomysłu i nadzorował budowę bramy wejściowej na wystawę od strony ulicy Stryjskiej (zaprojektowanej przez ucznia Zachariewicza

¹⁴ APOL, f. 2, o. 2, spr. 7361.

¹⁵ „Dziennik Polski” 1894, nr 58, 27.02., s. 2.

Il. 5.
Dom Pracy, 1896

Michała Łużeckiego)¹⁶. Pomysł budowy pawilonu ukraińskiej sztuki religijnej w formie trzykopiowej cerkwi huculskiej zaproponował Korneli Ustijanowicz w 1893 roku¹⁷, a obiekt budowali specjalnie zaproszeni mistrzowie huculscy. Brama na wystawę od ul. Pułaskiego (obecnie Parkowa) w Parku Stryjskim była fascynująca w swojej oryginalnej formie. Jej płynne, zakrzywione linie już zwiastowały ozdobne wątki secesji.

Ukraińskie towarzystwa Lwowa miały na Wystawie Krajowej osobny pawilon, zbudowany przez Lewińskiego według projektu J. Zachariewicza. Jego koncepcja opierała się na motywach ukraińskiego dworu z XVII wieku, z zadaszonym gankiem i werandą oraz wielokolorowym ceramicznym dachem na rzeźbionych drewnianych konsolach, przypominających podpory drewnianej galerii XVII-wiecznej cerkwi Podwyższenia Krzyża Świętego w Drohobyczu, z gładkimi ścianami, ozdobionymi płytkami majolikowymi ze wzorami huculskimi. Sam budynek i większość prezentowanych w nim eksponatów zapoczątkowały kształtowanie się ukraińskiego stylu narodowego w architekturze i sztuce dekoracyjnej.

W latach 1895–1896 biurem projektowym Lewińskiego kierował Karel Boublik, to prawdopodobnie według jego projektu (przy udziale Sylwestra Hawryszkiewicza) został wzniesiony Dom Pracy przy ulicy Św. Piotra (obecnie Mecznikowa) 37/39 (il. 5). Ten gmach z warsztatami i jadalnią

dla robotników został zbudowany w duchu „malowniczego” historyzmu, z dbałością o połączenie polichromowanej cegły i ceramicznych ozdób z drewnianymi detalami.

Od końca XIX wieku Lewiński często kierował swą uwagę ku nowemu, oryginalnemu stylowi — secesji. Cechy wczesnej secesji widać w niektórych lwowskich budowlach z lat 1897–1900, wzniesionych przez Lewińskiego według projektów Alfreda Zachariewicza, który dołączył do firmy architektonicznej Lewińskiego już w październiku 1894 roku. Są to: willa rodziny Jana Daszka przy ulicy Nabelaka (dziś Kotlarewskiego) 41 (1898)¹⁸, kamienica Maurycego i Marii Hoffmanów przy ul. K. Tańskiej (Rudanskiego) 3 (1899–1900), budynek Edmunda Stromengera przy ul. Sykstuskiej (P. Doroszenki) 9 (1899–1900)¹⁹, a zwłaszcza Pasaż Mikolascha.

Budowa Pasażu Mikolascha (il. 6), według planów Alfreda Zachariewicza z 1898 roku, rozpoczęła się wiosną 1899²⁰ i zakończyła się w 1900 roku (przejście pasażem zostało otwarte w styczniu 1901)²¹. Lewiński i A. Zachariewicz w szerokim zakresie wykorzystali tutaj konstrukcyjne i artystyczne walory metalu i szkła w połączeniu z betonem i kamieniem. Syntezę sztuk kształtowano stosownie do relacji przenikających się przestrzeni pasażu i ulicy, uwzględniając czynnik postrzegania

¹⁸ APOL, f. 2, o. 1, spr. 5266.

¹⁹ „Przegląd” 1901, nr 226, 1.10., s. 3.

²⁰ „Słowo Polskie” 1899, nr 161, 9.07., s. 2; „Gazeta Lwowska” 1899, nr 75, 2.04., s. 3; nr 195, 27.08, s. 4.

²¹ APOL, f. 2, o. 1, spr. 5425, s. 79–115, 155–169; *Nowy pasaż we Lwowie*, „Kurjer Lwowski” 1901, nr 34; 3.02, s. 4–5; *Pasaż Mikolascha we Lwowie*, „Ilustracja Polska” 1901, nr 7, 1.09, s. 143–144.

¹⁶ „Gazeta Lwowska” 1894, nr 80, 8.04., s. 4.

¹⁷ „Gazeta Narodowa” 1893, nr 121, 27.05., s. 2.

przestrzenno–czasowego przy ciągłym ruchu pieszym. Dzieła plastyki i sztuki dekoracyjnej służyły jako elementy wiążące kompozycji architektonicznej. Pokrytą freskami elewację od ul. Sienkiewicza (dziś Woronoja) wieńczył z daleka widoczny łukowaty fronton, otwory okienne wypełniały witraże z portretami Lewińskiego i A. Zachariewicza.

Alfred Zachariewicz współpracował z firmą budowlaną Lewińskiego do czasu uzyskania własnej koncesji w czerwcu 1903 roku (w latach 1901–1903 istniała wspólna firma „J. Lewiński i A. Zachariewicz”).

Różne oddziały firmy Lewińskiego były zaangażowane w budowę i ozdobienie nowego głównego dworca kolejowego we Lwowie (1901–1903). Po zapoznaniu się z Lewińskim projektantem dworca, Władysław Sadłowski, długo był pod wpływem jego osobowości. Światopogląd Lewińskiego cechowało pragnienie racjonalnych i konstrukcyjnych rozwiązań, harmonii architektury z naturą. Jego poglądy można scharakteryzować jako teorię „racjonalnej architektury” i uczeń Ottona Wagnera w Wiedniu – Sadłowski w pełni je podzielał.

O tym zaświadczyły wszystkie jego głośne dzieła lwowskie z początku XX wieku w stylu secesyjnym, w tym willa malarza Zygmunta Rozwadowskiego na Kastelówce przy ul. Nabelaka (Kotlarewskiego) 27 (1906), kamienica Michała Stoffa przy ul. Jabłonowskich (Rustaweli) 8/8a (1906), gmach Galicyjskiego Towarzystwa Muzycznego przy ul. Chorążczyzna (Czajkowskiego) 7 (1907), a zwłaszcza budynek Szkoły Przemysłowej przy ul. Snopkowskiej 47 (1906–1909) (il. 7). Duża i rozległa, prostokątna w planie bryła tego 21–osiowego budynku została ożywiona przez dwa boczne i dwa środkowe ryzality zwieńczone spłaszczonymi wieżami. Efekty dekoracyjne osiągnięto dzięki barwnym (brązowym i zielonym) okładzinom z rysunkiem szachownicy u góry fasady, sztukateriom i profilowaniu. Nad portalem głównego wejścia, dekorowanym artystycznie kutymi metalowymi kratami o motywach kwiatowych, znalazły się wielkie kamienne alegoryczne półfigury *Sztuka* i *Przemysł artystyczny* dłuta Piotra Wójtowicza (1909).

W okresie rozkwitu secesji ornamentalnej typu paneuropejskiego (*art nouveau*) firma Lewińskiego we Lwowie stworzyła kilkadziesiąt budynków. Wprowadzając nowy styl, Lewiński współpracował z innymi swoimi kolegami, w szczególności z firmą architektoniczną Zygmunta Kędzierskiego i Michała Ulama. Ta założona w 1903 roku firma przyciągnęła do współpracy Tadeusza Obmińskiego i według jego projektów zbudowała słynne secesyjne budynki: kamienice czynszowe przy ul. Łąckiego (Briułłowa) 4

Il. 6. Wejście do Pasażu Mikolasha. Zdjęcie archiwalne

Il. 7. Szkoła Przemysłowa (fragment elewacji), 1906–1909

(1904–1905), Chorążczyzna (Czajkowskiego) 6 (dom Adolfa Segala, 1904–1905)²², Sykstuskiej (Doroszenki) 15 (dom Józefa Hausmana, 1907), gmach „Narodna Hostynnyca” (Narodowy Hotel ukraiński) przy ul. Kościuszki 1 (1906, teraz Galicyjska Służba Celna)²³.

Po przeprowadzce Obmińskiego do biura Lewińskiego Kędziński kontynuował pracę w podobnym stylu. Prawdopodobnie już według własnych planów zbudował: V Gimnazjum przy ul. Kuszewicza 5 (1907, obecnie lwowska filia kijowskiego Instytutu Kultury i Sztuki), wydziały szpitala psychiatrycznego przy ul. Kulparkowskiej 95 (1905–1908), kamienice mieszkalne przy ul. Ochronek (Konyskiego) 4a i 8 (1907–1908).

Na przełomie XIX i XX wieku, w okresie przebudzenia świadomości narodowej, Lewiński zjednoczył grono swoich uczniów i wyznawców, aby po raz pierwszy w Galicji urzeczywistnić idee ożywienia ducha ukraińskiego w całościowych dziełach sztuki. Zinterpretowano w nich zręcznie motywy ukraińskich Karpat, co pozwoliło mówić o globalnym fenomenie „secesji huculskiej”. Poszukiwania przez firmę Lewińskiego ukraińskiego stylu narodowego dążyły również do modernistycznego przemyślenia architektury bizantyjskiej i romańskiej. Lewiński współpracował z wybitnym mistrzem architektury sakralnej Galicji Wasylem (Bazylem) Nagirnym i jego synem Jewgenem: wynikiem tej współpracy były rysunki i gipsowy model teatru „Ruska besida” we Lwowie (1904–1909)²⁴.

Kolega Lewińskiego w Politechnice Lwowskiej Edgar Kováts w książce *Sposób zakopiański* (1899) wyłożył własną teorię „wschodniogalicyskiego” nowego stylu. Zarówno ta koncepcja, jak i liczne „huculsko-zakopiańskie” dzieła Kovátsa (pawilon Galicji na Wystawie Światowej 1900 w Paryżu, meble, naczynia ceramiczne, wnętrza cerkiewne z lat 1901–1905) były naznaczone piętnem zmagania secesji z eklektyzmem. Niemniej jednak usiłowania Kovátsa ułatwiły dalszy rozwój tendencji narodowo-romantycznych.

W roku 1901 firma „J. Lewiński i A. Zachariewicz” według projektów Emanuela Jarymowicza rozpoczęła budowę pierwszej we Lwowie serii małych willi w stylu zakopiańskim na Francówce przy ul. 29 Listopada (dziś Konowalca) 70/72,

74/76. W stylu zakopiańskim w 1903 roku firma Lewińskiego według planów Rudolfa Jarosza wzniosła Szkołę Przemysłu Drzewnego (zabawek) w Jaworowie, fundacji metropolity greckokatolickiego A. Szeptyckiego.

Od roku 1896 często współpracował z Lewińskim Kazimierz Mokłowski. Wspólnie zbudowali we Lwowie w latach 1898–1901 Szpital Żydowski (il. 8) w oryginalnej interpretacji stylu neomauretańskiego²⁵. Dla firmy Lewińskiego Mokłowski projektował i budował w stylistyce „huculsko-zakopiańskiej” w latach 1896–1903 budynek ujeżdżalni konnej towarzystwa „Sokół” przy ul. Cetnerowskiej (dziś Czeremszyny)²⁶. Mokłowski, gorący zwolennik *art nouveau* we Lwowie jednocześnie uparcie głosił hasła stworzenia nowego wielkiego stylu przez wchłonięcie i przetworzenie zasad budownictwa drewnianego i sztuki stosowanej narodów zamieszkujących Galicję. Poglądy swe ogłosił m.in. w książce *Sztuka ludowa w Polsce*, wydanej we Lwowie w 1903 roku. Idee własnej wersji stylów „karpackiego” i „zakopiańskiego” Mokłowski zrealizował we Lwowie w projektach mebli dla pracowni Ludwika Szafrąńskiego z lat 1901–1903, we wnętrzach sypialni i jadalni Internatu im. G. Piramowicza przy ul. 29 Listopada (Konowalca) 6 (1904–1905)²⁷, w kamienicach Tadeusza Czarnieckiego przy ul. Piekarskiej 38–40 (1905)²⁸ oraz w zespole budowli Sanatorium dra Apolinarego Tarnawskiego w Kosowie (1897–1904).

Na początku swojej działalności twórczej w latach 1906–1911 w firmie budowlanej Lewińskiego pracował Witold Minkiewicz. W tym czasie, wspólnie z Władysławem Derdackim, Minkiewicz stworzył projekty: bloku secesyjnych kamienic przy ul. L. Sapięhy (S. Bandery) 2–4–6 (1908–1909), budynku właściciela firmy witrażowej Leona Appela przy ul. Św. Mikołaja (dziś Gruszewskiego) 10 (1911) – z wyraźnie artykułowaną fasadą ozdobioną rzeźbami Zygmunta Kurczyńskiego, kamienicy przy ul. Pułaskiego (Parkowej) 14 (1910–1911). Prawdopodobnie Minkiewicz był autorem planów eleganckiego budynku mieszkalnego, z elementami neoklasycyzmu w wystroju elewacji, przy ul. Krasickich (Ogijenki) 6 (1908–1909, budowała firma Lewińskiego) i neoklasycznej kamienicy Łozińskich przy ul. W. Łozińskiego (Hercena) 4 (1909). Możemy także założyć udział Minkiewicza

²² APOL, f. 2, o. 1, spr. 38, s. 1; „Przegląd” 1905, nr 233, 234; „Architekt” 1907, nr 3, s. 70, 87.

²³ APOL, f. 2, o. 1, spr. 2170, s. 14–15, 76–89.

²⁴ Centralne Państwowe Historyczne Archiwum Ukrainy we Lwowie (CPHAUL), f. 514, o. 1, spr. 137.

²⁵ APOL, f. 2, o. 1, spr. 3069, s. 24–30; spr. 3070, s. 10–12, 58–71.

²⁶ CPHAUL, f. 742, o. 1, spr. 1553; „Gazeta Lwowska” 1897, nr 147, 268, 291.

²⁷ „Nowości Ilustrowane” 1905, nr 50, 9. 12., s. 2–3, il.

²⁸ APOL, f. 2, o. 2, spr. 2308, s. 15, 16, 30; spr. 2310, s. 9–10; M. Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Lwowie*, Lwów 1925, s. 191.

Il. 8.
Szpital Żydowski (fragment elewacji), 1898–1901

w projektowaniu dużego domu na rogu ulic Nabelaka i Fleszara (dziś Kotlarewskiego i Metrologicznej 1–3), który jego właściciel, znany śpiewak Adam Didur, oddał na seminarium nauczycielskie w językach polskim i ukraińskim. Gmach w stylu późnej, „racjonalnej” secesji firma Lewińskiego zbudowała w roku 1911.

Lewiński był wrażliwy na wszystkie nowe trendy architektoniczne. Kiedy po 1908 roku oprócz „racjonalnej” secesji we Lwowie rozpoczęła się nowa fala historyzmu, promował w swojej firmie działalność młodych architektów, zwolenników zarówno późnej secesji „geometrycznej”, jak i modernizacji stylów historycznych.

I tak w stylistyce późnej secesji, jednak z zachowaniem dążenia do akcentów dekoracyjnych ceramicznych i metalowych, jego firma postawiła w 1909 kamienicę Mariana Kuczyńskiego przy ul. Nabelaka (Kotlarewskiego) 25²⁹ oraz w 1912 willę adwokata Romana Kowszewicza (il. 9) przy ul. Wyspiańskiego (Wyszeńskiego) 12 (projektantem obu budynków był Aleksander Łuspiński).

Plany Instytutu Muzycznego im. M. Łysenki (dziś Uczelnia Muzyczna im. S. Ludkewycza przy pl. Szaszkewycza 5) w biurze Lewińskiego w roku 1912 wykonał początkujący wówczas architekt Eugeniusz Czerwiński, później, w latach 20. XX wieku, znany reprezentant art déco i funkcjonalizmu. Patrząc na spokojne, klasycyzujące elewacje tego gmachu, trudno sobie wyobrazić, że są w nim sale oszałamiające kolorowym przepychem malowideł ściennych Modesta Sosenki (1914–1915).

²⁹ APOL, f. 2, o. 1, spr. 5250, s. 127–131.

Il. 9. Willa Romana Kowszewicza, 1912

Według projektu Józefa Piątkowskiego firma Lewińskiego w 1912 roku wybudowała kamienicę Sylwestra Kruczkowskiego przy ul. Kadeckiej (obecnie Bohaterów Majdanu) 28 z prostymi kształtami fasady w duchu późnej secesji wiedeńskiej, ożywianymi tylko rustyką i kolorami nieotynkowanej cegły. Inne prace Piątkowskiego były charakterystyczne dla „nowego historyzmu”, takie jak na przykład kamienica Bromilskich przy ul. A. Potockiego (generała Czupryni) 49 (1910) bądź Pasaż Grünerów na placu Smolki (generała Hryhorenki) 5 (1913).

W 1909 roku absolwent Politechniki Lwowskiej Tadeusz Nowakowski przygotował dla firmy Lewińskiego projekt domu

Il. 10. Kamienica Zofii Lasockiej, 1910

Zofii hrabiny Lasockiej przy ul. Teatralnej 6 (il. 10), który stał się typowym wzorcem modernistycznego „historyzmu”. Elewacja, zrealizowana w 1910 roku, została wyłożona szarym szlifowanym granitem i otrzymała attykę w stylu renesansu i manieryzmu, tradycyjną dla lwowskiego budownictwa XVI–XVII wieku³⁰. Nowakowski wykorzystał motyw dużej (nieco groteskowo przesadzonej) attyki z wolutami również w projekcie kamienicy Orskich przy ul. hetmana Tarnowskiego (dziś generała Tarnawskiego) 13 (1909–1910)³¹.

Wymienione w tym artykule wybitne postaci, przedstawiciele architektury lwowskiej z przełomu XIX i XX wieku (których listę można znacznie powiększyć), współpracowali z Janem Lewińskim, tworząc pod jego wpływem i wraz z nim zmieniając wygląd ulic i placów stolicy Galicji.

³⁰ APOL, f. 2, o. 2, spr. 5231, s. 103; *Wystawa architektury*, „Przegląd” 1910, nr 212, 17.09., s. 2.

³¹ APOL, f. 2, o. 1, spr. 6297, s. 5, 14.